

СИСТЕМНИЙ ПІДХІД ДО ІННОВАТИКИ – ВИМОГА ЧАСУ

С.Б.Ковальова

*асистент кафедри психології і педагогіки
Національного технічного університету України
«Київський політехнічний інститут»*

Розглядається необхідність системного підходу до вивчення інновацій у вищій школі. Системний підхід об'єднує культурологічний, соціологічний та особистісний підходи, досягнення педагогічної і технологічної інноватики як передумови діалектичного розвитку особистості.

Ключові слова: інноваційна освіта, діалектичний розвиток особистості.

В умовах сьогодення, коли освіта постає як сфера системної підготовки людини до самостійного дорослого життя, зростає актуальність розробки системного підходу до інноваційних процесів вищої школи. Світова системна криза зумовлює необхідність розвитку інноватики вищої школи як механізму подолання кризових явищ в освіті й суспільстві.

У сучасній науковій літературі недостатньо розкриті питання системного аналізу різних чинників інноваційного процесу в умовах вищої школи, значення їхньої взаємодії для становлення інноваційної моделі освіти. Знаходження точок перетину між різними напрямками дослідження інноваційних процесів вищої школи робить можливим поєднання погляду на інноватику як механізм розвитку вищої школи з цілісним, базованим на діалектичних засадах, розвитком людини як найважливішим показником якості освіти.

Метою здійсненого авторкою дослідження є виявлення та концептуалізація аспектів в існуючих напрямках інноватики, які можуть стати передумовою формування інноваційної моделі освіти.

Завдання дослідження зумовлені поставленою метою – виявити основні риси існуючих напрямів інноватики вищої школи, проаналізувати їхні основні положення, розкрити гуманістичний потенціал кожного напрямку як підґрунтя, що зумовлює необхідність системного підходу.

Культурологія освіти – це новий напрямок, що характеризує діалектику освітнього процесу, формуючи погляд на освіту як на концентровану форму розвитку культури, як на серцевину процесу соціалізації, - усупільнення індивідуального та індивідуалізації суспільного, – особистості.

Важливою для поставання культурології освіти є концепція нововведень як одного з визначальних індикаторів культури в суспільстві. Соціальний механізм інноваційних процесів розглянуто в дослідженнях Л.Я.Косалса [6].

У культурологічному аналізі інновація може інтерпретуватись як «перетворення нових знань у технології, методології освітнього процесу, адекватні культурно-освітнім вимогам» [1].

Інноваційна освіта здійснюється як процес соціокультурного становлення та розвитку особи в системі неперервної освіти в соціокультурному просторі країни, причому формування змісту освіти має культурно спрямований характер.

Розвиток культурології інноватики, на наш погляд, заповнює нішу, яка виявилася порожньою у зв'язку з розвитком і дослідженням проблем інноватики переважно в економічному просторі.

Вказаній проблематиці присвячено вже чимало наукових розвідок. Зокрема з'ясовано зміст поняття „інноваційна освіта” (І.Бех, Н.Бібік, С.Гончаренко, І.Єрмаков, В.Ільченко, В.Паламарчук, Л.Позимов, В.Сластьонін, Ю.Шваб, М.Ярмаченко); здійснена класифікація освітніх інновацій (К.Ангеловські, О.Козлова, Л.Маликіна, К.Роджерс, І.Підласий); досліджено генезу розвитку педагогічних інновацій у ХХ столітті (О.Попова); інноваційні педагогічні технології (М.Кларін, В.Лозова, О.Пехота, С.Подмазін, І.Прокопенко, Г.Селевко); педагогічні системи (В.Безпалько, Н.Кузьміна, А.Куракін); розкрито інноваційні підходи в науці й освіті з методологічних позицій (Ю.Волков, А.Кругликов, Г.Герасимов); відношення суб'єктів інновацій до нововведень (К.Ангеловські, К.Ушаков, М.Анісімов, Ю.Л.Неймер); розглянуто інновації як комплексний соціокультурний процес, тісно пов'язаний із історією і традиціями соціальних проблем (О.Мешков).

У роботі В.Аношкіної і С.Резванова на основі культурологічного підходу до проблем розвитку системи освіти остання розкривається як соціально-гуманітарний феномен, розглядається соціокультурний аспект інновацій в освіті як вирішальний чинник розвитку гуманітарно-соціальної сфери. Інноваційно-освітній процес цілком справедливо визначається як

об'єктивний у зв'язку з інституціональною формою інновації, однією з функцій якої є управління освітнім процесом. Функцією освітньої системи також вважається відтворення культури [1]. На наш погляд, потрібно говорити про відтворення розширене, оскільки педагогічну інноватику цілком можна розглядати як спосіб створення додаткової вартості культури.

Сучасна освітня ситуація розглядається - повинна розглядатись під кутом зору того, що відбувається в соціокультурному просторі. Маргарет Мід виділила три типи культур трансляції досвіду між поколіннями: постфігуративний, де діти навчаються, передусім у своїх попередників; конфігуративний, де діти й дорослі навчаються у своїх однолітків і префігуративний як новий тип соціального зв'язку, що ґрунтується на розриві між поколіннями, який є зовсім новим, глобальним та узагальнюючим [4].

Це означає, що традиційна «знанцева» (просвітницька), настановча та суто дидактична модель освіти вичерпала себе, вона на сьогодні не відповідає запитам сучасного соціокультурного середовища. Вихід освіти з кризи – нові принципи побудови – творення, педагогічної творчості. Адже подібне формується подібним. А оскільки з трьох видів продукування (речей, ідей та людей) останнє є найскладнішим і освіта є осередком такого продукування, то вона потребує перманентного творчого розвитку.

Вперше термін „Неперервна освіта” був вжитий у 1968 р. в матеріалах генеральної конференції ЮНЕСКО. В сучасному інформаційному суспільстві освіта перетворилась із кінечної в безкінечну. Для збереження своєї професійної конкурентоспроможності, соціального стану та позицій у суспільстві сучасна людина має постійно навчатися новому.

Неперервна освіта не означає освіту, розтягнуту на все життя. Неperервна освіта передбачає постійний перехід на вищі рівні, якісний і кількісний прогрес. Передбачає наростання в освітньому процесі компоненти самоосвіти. При цьому кожен рівень є логічно завершеним і цілісним і, загалом кажучи, не потребує додаткового доопрацювання, виходячи із власного змісту. Організація такої системи освіти – стратегічне завдання суспільства, яке хоче мати майбутнє. І не просто майбутнє, а гідне людини XXI століття. Власне, йдеться про реалізацію принципів дійсного гуманізму.

Принциповий зсув, зміщення традиційних освітянських акцентів і пріоритетів пов'язують із персоналізацією – орієнтацією на особистість, а не на саму систему педагогіки як центр неперервної освітньої діяльності; інноваційність досліджень неперервної освіти, їхня спрямованість на створення нового особистіс-

ного й соціально значущого продукту [5]. Гадаємо, це виправданий підхід.

Культурологія інноватики неперервної освіти пов'язує зовнішні впливи на систему освіти як з особливостями культурно-освітнього середовища, що реформується, так і з креативним потенціалом суб'єкта освіти - дитини, підлітка, юної людини. Робимо висновок, що сили зовнішнього впливу на систему освіти зростають і система освіти перебудовується за зовнішнім зразком, але інкорпорується лише ті нововведення, які не суперечать їхньому попередньому існуванню. Іншими словами, має відбуватися бездоганна взаємодія традицій та новаторства, „зняття” в суцільних і майбутніх педагогічних практиках всього попереднього позитивного досвіду.

Культурологія освіти розглядається як важливий засіб виведення освіти з нинішньої системної(економічної, політичної, демографічної тощо) кризи. Зростає роль розуміння культури в її глобальному вимірі як сукупності способів і результатів діяльності людини.

У культурології освіти важливою є культуротворча функція, яка передбачає орієнтацію освіти на виховання людини культури, відбір, що відповідає культурі змісту та відтворення в освітніх структурах культурних зразків і норм, які проєктують елементи культурного середовища, відповідного культурі облаштування суспільного життя людей.

Водночас освіта закладає в людину механізм культурної ідентифікації. У поняття «культурна ідентифікація» О.Бондаревська вкладає наступний зміст – встановлення уподібнення між собою і своїм народом, відчуття приналежності до національної культури. Для культурної ідентифікації важливим, якщо не визначальним, чинником є гуманітаризація і гуманізація освітнього процесу – вона орієнтує особу на розуміння навколишнього соціокультурного середовища.

Основою особистісно-орієнтованої освіти стає система гуманістичних цінностей. Серед них базові цінності – самоздійснення, життєтворчість, культурна ідентифікація, індивідуалізація тощо.

Наукові передумови виникнення особистісного підходу поступово визначались у дослідженнях особистості у різних її аспектах, що були проведені такими представниками класичної психології, як Ж.Піаже, Л.Виготський, С.Рубінштейн, Б.Ананьєв. Особливо важливими є ідеї гуманістичної психології, найяскравішими представниками якої вважають А.Маслоу й К.Роджерса. Лідери гуманістичної психології звернулися до досягнень філософії XX століття, насамперед до екзистенціалізму, що вивчав внутрішній світ, екзистенцію людини. З'явилася нова детермінація – психологіч-

на, яка пояснювала розвиток людини її прагненням до само-актуалізації, творчої реалізації своїх потенційних можливостей.

Теоретичні та методологічні проблеми особистісно-орієнтованого навчання на сучасному етапі ми зустрічаємо в ґрунтовних дослідженнях вітчизняних учених-педагогів – М.Алексєєва, Д.Белухіна, Д.Богоявленської, І.Беха, О.Бондаревської, В.Бочелюка, С.Кульневича, С.Подмазіна, В.Серікова.

Культурологія освіти підкреслює органічний і нерозривний зв'язок інноваційних механізмів з культурою. В цьому вбачається вихід освіти, а опосередковано і всього нашого суспільства, із кризи. Інноваційність освіти створює нові детермінанти й відкриває нові горизонти суспільного поступу.

Разом із тим, потреба в інноваційній освіті зростає в суспільстві динамічного поступу. Ознаки інноваційної освіти виокремлюються у протиставленні до традиційної або «підтримуючої» освіти. Інноваційність пов'язується з кардинальним переосмисленням задач пізнання існуючого світу, переакцентування на його цілеспрямоване перетворення, синтез нового. На рівні вказаного синтезу для кінцевого вибору рішення людині потрібно застосувати духовно-моральні, включно і естетичні, оцінки та норми. Ознаки інноваційної освіти передбачають безпосереднє включення в педагогічний процес суб'єкта, що пізнає та діє, а наукові знання розглядаються в контексті соціальних умов його буття і соціальних наслідків його діяльності; формується культура системного мислення; світогляд, спрямований на гармонізацію відносин людина – суспільство – природа; зміст і методи навчання орієнтовані на освоєння методології творчої діяльності, формується інноваційна здатність людини – здатність створювати те, про що не знає і викладач; відбувається формування і розвиток моралі, духовності й соціальної відповідальності як факторів професіоналізму [12]. Знана в практиках нашого освітництва „педагогіка співробітництва” – один із шляхів поставання інноваційної освіти.

Проблематика інновацій сьогодні вийшла за рамки власне економічних концепцій і підходів і все активніше включає проблеми педагогіки, психології, соціології, загальної теорії управління та інших дисциплін.

Соціологічний аспект інновацій передбачає об'єднання проблемних полів розвитку вищої школи та соціокультурної інновації. Освітня інновація в соціокультурному просторі в межах соціологічного дослідження стає видимою лише за умови експертної легітимізації, що передбачає включення методів експертної когнітології, методологічних підходів і принципів соціально-антропологічного аналізу, що

дають змогу поєднати макро- мезо- та мікро-соціологічні підходи залежно від завдань дослідження та конкретної пізнавальної ситуації [7].

Автор виходить із необхідності трансформації інституціонального підходу в дусі неінституціоналізму з перенесенням акценту на автономію інститутів і дослідження їхніх інноваційних коридорів. В якості методологічної основи для відмови від традиційного інституціоналізму застосовується теорія соціальних систем Лумана. Залишаючи осторонь суто соціально-філософську проблему походження інновації, звертаються до соціологічних проблем опису інноваційних механізмів. Інтерпретація соціальних взаємодій спирається на розуміючу соціологію, в дусі якої розглядається «герменевтичний проект як інструмент соціального пізнання, що включається в методики якісного аналізу інноваційних процесів у вищій школі» [7].

Метаконтекст соціально-культурної творчості передбачає розгляд функцій і задач вищої школи з точки зору мобільних змін традиційних уявлень про механізми взаємодії культур. Соціологічний підхід розглядає взаємодію між різними соціальними групами, що структуруються за принципом культуртрегер-реципієнт за допомогою концептуальної схеми: асиміляція з інтегративними зусиллями; асиміляція без інтеграції; дисиміляція без інтеграції; інтеграція та творча асиміляція.

Динамізм взаємної інтеграції й асиміляції у мультикультурному соціумі пов'язаний із появою культурних і соціальних інновацій.

Дослідження українського суспільства в умовах інтенсифікації культурного обміну та мультикультуралізму, герменевтичного експорту в область освіти як каталізатора творчого потенціалу в умовах становлення інформаційного суспільства, має враховувати національну і світову перспективу. О.Навроцький застосовує методологію історичної соціології Н.Еліаса, яка ще має назву соціологія фігурацій. Вона розглядає соціогенетичний та психогенетичний розвиток людства як єдиний процес, який має тенденцію до індивідуалізації. Автор вважає, що це має принципове значення для розуміння нелінійного складноструктурованого процесу. Дослідницька програма культурних інноваційних процесів, яку пропонує Еліас, включає об'єднання метатеорії, теорії та емпіричного матеріалу.

Становлення соціологічної інноватики, розвиток інноваційної компетентності соціології і стає основою для управління інноваційними процесами в системі вищої школи.

Розвиток організаційно-управлінського аспекту інноваційних практик пов'язаний з усвідомленням того, що тільки ті інноваційні проекти засвоюються вищою школою, які сприй-

маються працівниками вищої школи як такі, що покращують стан вищої школи та їхній особистий соціальний і матеріальний статус. О.Навроцький висловлює думку, що потрібно створити механізм, який забезпечує досягнення цілей. Виокремлюються стратегічні цілі-цінності, цілі-умови та базові цілі. В самореферентних системах (за методологією Н.Лумана) – це цілі, на які повинна реагувати система, що здатні переорієнтувати її, зробити її підготовленою не тільки для прийняття інновацій, а й для їхнього продукування.

Серед стратегічних цілей-цінностей безумовно домінуючою є гуманізація. Важливими також є гуманітаризація, фундаменталізація та інноваційний характер освіти, що визначають тривалу стратегію реформування, спрямовану на досягнення системою нової якості.

Згідно з О.Навроцьким потенційним вирішенням більшості зі стратегічних цілей-цінностей є цілі реформування вищої освіти іншого рівня – рівня тактичних цілей на перспективу. Це і є цілі-умови. Їх досягнення створює сприятливі умови для досягнення цілей-ідеалів. До них відносяться: відкритість вищої школи для громадського контролю (недержавний характер кваліфікації вищих навчальних закладів, відкритість і доступність статистичних даних, даних досліджень у галузі вищої освіти); демократизація управління в умовах вищої школи (децентралізація управління передавання частини управлінських функцій на регіональний рівень, більша самостійність вищих навчальних закладів та їхніх підрозділів при вирішенні питань своєї життєдіяльності, розвиток внутрішнього самоуправління. Досягнення цих цілей сприятиме переходу від авторитарної педагогіки до педагогіки співпраці, впровадження поліваріантності форм, методів процесу навчання, збільшення частки спекурсів на вибір, перехід на альтернативні підручники та посібники, збільшення частки самостійної роботи студентів, індивідуальних консультацій зі студентами).

На принципово новому рівні також повинна забезпечуватися єдність науки і вищої освіти (перетворення вищих навчальних закладів в науково-освітньо-виробничі комплекси, учбового процесу – спільну наукову творчість і пошук, у якому беруть участь два рівноправних учасники учбового процесу – викладач і студент).

Крім цих цілей, досягнення яких частково або повністю можливе лише за наявності загальнодержавних програм їхньої реалізації, необхідне створення юридичної (законодавчої) бази інноваційних процесів у системі вищої освіти (пакету законів, що визначають особливий статус вищих навчальних закладів, лібералізують умови їхньої економічної діяль-

ності, які засновані на базі різних форм власності), забезпечення достатнього та стабільного фінансування вищої освіти, відмова від фінансування за залишковим принципом, збільшення частки витрат на освіту за своєю суттю – це базові цілі, які забезпечують можливість реалізації всього комплексу цілей реформи вищої освіти. У свою чергу, вони базуються на результатах, темпах і глибині економічних реформ у країні, які забезпечують збільшення престижу вищої освіти. Всі перераховані вище цільові пріоритетні системи вищої освіти, з одного боку, є відображенням світових тенденцій, а з іншого – комплексом задач, пов'язаних безпосередньо з реформуванням вітчизняної вищої школи.

Інноваційні зміни рідко протікають легко і безболісно, що зумовлено низкою об'єктивних причин. Одна з них – відторгнення нововведень – несумісність цих змін, що впроваджуються в організаційній системі, з її стійкістю і стабільністю. Розвиток цього загальносистемного протиріччя призводить до прагнення системи асимілювати нововведення, адаптувати його до своїх особливостей, що позбавляє його власне інноваційного характеру.

Відтак, нагальною є потреба у створенні механізму, що забезпечує адекватний хід реформ, припускає формування у середовищі працівників вищої школи усвідомленої потреби в змінах, а також у досягненні цілей, що відповідають змісту реформ.

Але це усвідомлення необхідності інновацій у вищій школі України не визначає відношення людей до конкретних напрямків реформи, не гарантує їх участі в інноваційній діяльності. Для людей дуже важливо, в якій формі проводитимуть реформи, якими методами.

Можна виділити дві форми проведення перетворень: революційну – коли відбуваються кардинальні якісні зміни, спрямовані на негайну і повну заміну існуючої системи, та еволюційну – проводяться поступові кількісні зміни, що ініціюють інші перетворення (в цьому випадку перетворенням притаманний повільний перманентний характер).

За результатами соціологічного дослідження вищої школи, зроблено вибір: 72 % від загальної кількості опитаних у 1992 р. були прихильниками еволюційного шляху і тільки 18 % – революційного (10 % взагалі не бачили в реформах ніякої необхідності). В подальшому ще більше зросла кількість прихильників поступових реформ з інноваційними перетвореннями у вигляді процесу корегування цілей. 1997 р. їх кількість збільшилася до 84 %.

У 2002-2003 рр. кількість прихильників еволюційного шляху збільшилася до 91 %.

Сприйняття кожного конкретного нововведення починається з усвідомлення необхід-

ності інновації. Інновація має сприяти вирішенню будь-якої усвідомленої актуальної проблеми, слугувати предметом задоволення потреби – суспільної, групової або індивідуальної.

Важливим напрямом інноватики є розробка педагогічної інновації. Вона сьогодні пов'язана з оригінальною науково-педагогічною концепцією евристичного навчання.

Філософською основою евристичної освіти є концепція "поселення", розміщення людини в таку систему координат, у зовнішній світ діяльності, яка забезпечує створення продуктів, адекватних пізнавальним сферам зовнішнього світу. Опанування зовнішніх освітніх областей супроводжується розвитком, збагаченням, внутрішнього світу суб'єкта освіти, до яких відносяться креативні, когнітивні та організаційно-діяльнісні якості особистості.

Попередником (прототипом) евристичного навчання є метод питань і міркувань Сократа. Здобуття прихованих у людині знань може бути не тільки методом навчання, а й методологією всієї освіти. Учень вибудовує траєкторію своєї освіти в кожному з курсів, що вивчає, створюючи не тільки знання, а й особистісні цілі занять, програми свого навчання, способи освоєння тем, що вивчаються, форми подання й оцінки освітніх результатів. Особистісний досвід учня стає компонентом його освіти, а зміст освіти створюється в процесі його діяльності.

Евристичне навчання ставить за мету конструювання учнем власного розуміння цілей і змісту освіти, а також процесу його організації, діагностики й усвідомлення.

«Сьогодні потрібна освіта, яка орієнтована не тільки на конструювання прогресивного майбутнього, скільки на розвиток усіх сфер людської діяльності. Зміна доктрини «освіта-викладання» на доктрину «освіта-творчість» – закономірна евристична особливість сучасних глобальних змін в освіті» [11].

З появою перших комп'ютерів в освітанських закладах виник новий напрям педагогі-

ки – комп'ютерні технології навчання [3]. Але й досі відсутня загальноприйнята усталена психолого-педагогічна теорія комп'ютерного навчання. Комп'ютерні учбові програми продовжують розроблятися й використовуватися спорадично, строкато, без належного врахування принципів і закономірностей навчання.

Проблеми та завдання впровадження обчислювальної техніки у вищій школі досить різнопланові – це і перенавчання викладацьких кадрів на всіх рівнях освіти з використанням комп'ютерних технологій; це і впровадження дистанційного навчання; проблеми і завдання розробки та впровадження методичного забезпечення з різних дисциплін.

Результатом розвитку інформаційних технологій стали принципові зміни акцентів переходу до створення особисто орієнтованого підходу. Потреба вироблення особисто орієнтованого підходу обумовила зміну акцентів педагогічного процесу з вивчення обміну інформацією «людина-людина», «людина-колектив», «людина-навчальний посібник» на усвідомлення необхідності й початок роботи над проблемою вивчення обміну інформацією «людина-комп'ютер». Починає унаочнюватися перетворення комп'ютера із засобу спілкування на об'єкт спілкування. Втім, дана проблематика потребує розробки й дослідження, до чого ми плануємо повернутись у майбутньому.

Отже, потреба в інноваціях зростає, оскільки інновація є основою подолання кризових явищ в економіці й суспільстві. Необхідність системного підходу до інновацій у вищій освіті ґрунтується на необхідності нововведень, у яких поєднано спрямування на інституційні зміни та зміни в системі управління, що ведуть до змін у когнітивній сфері людини. Людина не є лише кінцевим продуктом інституційних змін. Значення системного підходу характеризує необхідність поєднання культурологічного та соціологічного підходів, особистісного підходу, досягнень педагогічної і технологічної інноватики як передумов діалектичного розвитку особистості.

ЛІТЕРАТУРА

1. Аношкина В.Л., Резванов С.В. Образование. Инновация. Будущее. (Методологические и социокультурные проблемы). – Ростов-на-Дону: Изд-во РО ИПК и ПРО, 2001. – 176 с.
2. Бондаревская Е.В. Личностно-ориентированное образование: опыт разработки парадигмы. – Ростов-на-Дону, 1997. – 28 с.
3. Информатика. Комп'ютерна техніка. Комп'ютерні технології: Посібник / За ред. О.І.Пушкаря. – К.: Видав. центр «Академія», 2001. – 220 с.
4. Кларин М.В. Инновационные модели обучения в зарубежной школе // Педагогика. – 1994. – № 5. – С. 44-52.
5. Кларин М.В. Личностная ориентация в непрерывном образовании // Педагогика. – 1996. – № 2. – С. 32-38.

6. *Косалс Л.Я.* Социальный механизм инновационных процессов. – Новосибирск, 1989. – 287 с.
7. *Лапин Н.И., Пригожин А.И., Сазонов Б.В., Толстой В.С.* Нововведения в организациях // Структура инновационного процесса. – М., 1981. – С. 32-39.
8. *Мешков А.А.* Основные направления исследования инновации в американской социологии // Социс. – 1996. – № 5. – С. 117-128.
9. *Мид М.* Культура и мир детства. – М.: Наука, 1988. – 429 с.
10. *Навроцкий А.И.* Высшая школа: теория и практика модернизации. – Х.: Изд-во Харьк. нац. ун-та имени В.Н.Кармазина, 2007. – 196 с.
11. *Хуторской А.В.* Дидактическая эвристика. Теория и технология креативного обучения. – М.: Изд-во МГУ, 2003. – 416 с.
12. *Шукунов В.Є., Взмишев В.Ф., Романков Л.І.* Інноваційна освіта: ідеї, принципи, моделі. – М.: Пайрус, 1996. – 102 с.

Стаття надійшла до редакції 20.04.2009 р.

